

МУҒАЛЛИМ ҲАМ ҮЗЛИКСИЗ БИЛИМЛЕНДИРИЎ

Илимий-методикалық журнал

2025

2/3-сан

*Ўзбекистан Республикасы Министрлер Кабинети жанындагы
Жоқарғы Аттестация Комиссиясы Президиумының
25.10.2007 жыл (№138) қарары менен дизимге алынды*

*Қарақалпақстан Баспа сөз ғәм хабар агентлиги тәрәпинен
2007-жылы 14-февральдан дизимге алынды.
№01-044-санлы ғуўалық берилген.*

Нөкис

2/3-сан 2025

март - апрель

*Қарақалпақстан Республикасы мектепке шекемги хәм мектеп билимлендириўи
министрлиги, Қары Ниязий атындағы Тәрбия педагогикасы миллий институты
Қарақалпақстан филиалы*

Редактор:

А. Тилегенов

Редколлегия ағзалары:

Мақсет АЙЫМБЕТОВ	Сабит НУРЖАНОВ
Нағмет АЙЫМБЕТОВ	Захия НАРИМБЕТОВА
Айтмурат АЛЬНИЯЗОВ	Хушбоқ НОРБҰТАЕВ
Сапардурды АБАЕВ	Ойниса МУСУРМОНОВА
Адхамжон АБДУРАШИТОВ	Уролбой МИРСАНОВ
Хайрулла АЛЯМИНОВ	Сафо МАТЧОН
Мавлюда АЧИЛОВА	Шукурилло МАРДОНОВ
Азизжан АБДАЗИМОВ	Абдулхамид МИРЗАЕВ
Шухрат АБДУЛЛАЕВ	АбдимураТЕСЕМУРАТОВ
Байрамбай ОТЕМУРАТОВ	Даулетназар СЕЙИТКАСЫМОВ
Злийха ОРАЗЫМБЕТОВА	Қалыбай ПРИМБЕТОВ
Мансурбек ОНГАРОВ	Раъно ОРИПОВА
Алишер АЛЛАМУРАТОВ	Бахтиёр РАХИМОВ
Дилшодхўжа АЙТБАЕВ	Норим РАХМАНОВ
Тўлқин АЛЛАЁРОВ	Муқаддас РАХМАНОВА
Марифжон АХМЕДОВ	Светлана СМЕРНОВА (Москва, Россия)
Гулзабира БАБАШЕВА	Тажибай САПАРБАЕВ
Умида БАҲАДИРОВА	Мухаббат САЛАЕВА
Фархад БАБАШЕВ	Гўзал СОДИҚОВА
Гулзода БОЙМУРОДОВА	Улбосын СЕЙТЖАНОВА
Гулбахар БЕКИМБЕТОВА	Амина ТЕМИРБЕКОВА
Комил ГУЛЯМОВ	Нурзода ТОШЕВА
Маманазар ДЖУМАЕВ	Қуанишбек ТҮРЕКЕЕВ
Асқар ДЖУМАШЕВ	Тажибай УТЕБАЕВ
Дилдора ДАВРОНОВА	Амангелди УТЕПБЕРГЕНОВ
Мухтар ЕРМЕКБАЕВ (Шимкент, Қазақстан)	Мамбеткерим ҚУДАЙБЕРГЕНОВ
Алишер ЖУМАНОВ	Амангелди ҚАМАЛОВ
Гүлнара ЖУМАШЕВА	Тажикал ҚУДАЙБЕРГЕНОВА
Холбой ИБРАГИМОВ	Ойбахор ШАМИЕВА
Шохида ИСТАМОВА	Ризамат ШОДИЕВ
ВОХИД КАРАЕВ	Зафар ЧОРШАНБИЕВ
Алима КЕНЖЕБАЕВА (Тараз,Қазақстан)	Рустам ФАЙЗУЛЛАЕВ
Сарсенбай КАЗАХБАЕВ	Дўстназар ХИММАТАЛИЕВ
Мохира КУВВАТОВА	Тармиза ХУРВАЛИЕВА
Джавдод ПЎЛАТОВ	Умид ХОДЖАМҚУЛОВ
Ярмухаммат МАДАЛИЕВ (Шимкент, Қазақстан)	Жавлонбек ХУДОЙБЕРГЕНОВ
Меруерт ПАЗЫЛОВА	Гулрухсор ЭРГАШЕВА
Пердебай НАЖИМОВ	Гавхар ЭШЧАНОВА
Асқарбай НИЯЗОВ	Қонысбай ЮСУПОВ
	Гулара ЮСУПОВА

Jumanova F.U. Pedagogika yo'nalishidagi oliy ta'lim muassasalarining ma'naviy-ma'rifiy ishlari fonida bo'lajak o'qituvchilarda innovatsion kompetentligini sintezlash	197
Narimbaeva L.K. Oliy ta'lim muassasasi talabalarida yetakchilik fazilatlarini shakllantirishning psixologik va pedagogik sharoitlari	203
Бабаниязова Н.П. Современные научные подходы к цифровизации образования: преимущества, ограничения и перспективы	208
Джанабаева А. Роль дисциплины «педагогика» в формировании методической компетентности будущего учителя иностранного языка	220
Абдулхаева М.Б. Деонтологические подходы к оценке качества обучения в вузе	232
Маманазарова Н.К. Нейромаркетинг в образовании: эмоции как ключ к успеху	237
Nuratdinova J.S. Approaches to Improve Professional Communication Skills (for agricultural students)	245
Smanova A., Spanalieva G. Application of the case-study method in the organization of independent work of students	249

МИЛЛИЙ ИДЕЯ ҲАМ РУЎХИЙЛИҚ ТИЙКАРЛАРЫ, ТАРИЙХ, ФИЛОСОФИЯ

Safaraliyev A. A. Amir Temur jang san'atida psixologik ta'sir etish usullarining tutgan o'rni	255
Yunusova Sh. Abu Rayhon Beruniyning ilmiy merosi yosh avlodga buyuk merosdir	259
Negmatova Sh.Sh. Samarqand jadidlari ma'naviy-ma'rifiy faoliyatining rivojlanish tendensiyalari	263
Толегенова С.А., Согукина Д.А. Лабиринты отчуждения в произведениях Ф.Кафки и Ф.М. Достоевского: от Грегора Замзы до Радиона Раскольникова	268

ФИЗИКА, МАТЕМАТИКА, ИНФОРМАТИКА

Djaykov G., Allamuratova N.K., Saxanova L.J. Tibbiy signal va ma'lumotlarni real vaqt rejimida tahlil qiluvchi intellektual dasturiy ta'minot yaratish	277
Rustemov A.T. "Media savodxonlik", "Media kompetentsiya", "Talabalarning mediasavodxonligi" tushunchalarining mazmuni, tuzilishi va o'zaro bog'liqligi	282
Avazov G. B. Bo'lajak texnologiya fani o'qituvchilarini kasbiy faoliyatiga tayyorlashda kreativ kompetentligini rivojlantirish metodlarining pedagogik-psixologik imkoniyatlari	287
Alkarova F.N. Umumta'lim maktablarida texnologiya fani o'qituvchilarining uzluksiz kasbiy rivojlanishini takomillashtirish masalalari	294

БАСЛАЎШИ КЛАСС, МЕКТЕПКЕ ШЕКЕМГИ ТӘРБИЯ

Klicheva Z.P., Seitmuratova V.J. Mektepke shekemgi jastag'i balalardın tayanish kompetensiyalarin qalıplestiriwde qaraqalpaq xalıq ertekleriniń áhmiyeti	302
Karimova G. I. Kompetentsiyaviy yondashuv asosida bo'lajak boshlang'ich ta'lim mutaxassislarini kasbiy faoliyatga tayyorlash metodikasini takomillashtirish	310
Matyakubova N.A. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini pirls xalqaro baholash sinovlariga asoslangan o'qish savodligini baholashda discovery learning modeli misolida	315
Ғаниева А.З. Мактабгача таълимда дуал таълим орқали инновацион бошқарувнинг сифатини баҳолаш индикаторлари ва мезонлари	323
Shukirullaeva S.A. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining refleksiv kompetentsiyasini shakllantirish	334
Gimazutdinov R.G. Boshlang'ich sinf o'quvchilari bilan badminton mashg'ulotlarini olib borish uslubiyati	337
O'razaliyeva S.T. Maktabgacha yoshdagi bolalarga xorijiy tilni o'rgatishda art texnologiyalarining o'rni	345
Tursunboyeva M.D. Bolalarni maktabgacha ta'lim tashkilotiga ijtimoiylashtirishda ota-ona va tarbiyachining roli	348

OLIIY TA'LIM MUASSASASI TALABALARIDA YETAKCHILIK FAZILATLARINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK VA PEDAGOGIK SHAROITLARI

Narimbaeva L.K.

Chirchiq davlat pedagogika universiteti, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Tayanch so'zlar: yetakchilik fazilatlari, boshqaruv, mutaxassislik, rahbarlik, mahorat, muammoli vaziyat, boshqaruv kompetentsiyasi, sharoitlarga moslashish, kasbiy rivojlanish.

Ключевые слова: лидерские качества, менеджмент, экспертиза, лидерство, мастерство, проблемная ситуация, управленческая компетентность, адаптация к обстоятельствам, профессиональное развитие.

Key words: leadership qualities, management, expertise, leadership, skill, problem situation, managerial competence, adaptation to circumstances, professional development.

РЕЗЮМЕ:

Maqolada oliy ta'lim muassasasi talabalarida yetakchilik fazilatlarini shakllantirish muammosini hal qilish, psixologik va pedagogik faoliyatning individual tarkibiy qismlari keltirilib, talabalarida yetakchilik fazilatlarini shakllantirishning psixologik va pedagogik sharoitlarini yaratish bo'yicha ilmiy tavsiyalar berilgan.

РЕЗЮМЕ:

В статье рассматривается проблема развития лидерских качеств у студентов высших учебных заведений, представлены отдельные компоненты психолого-педагогической деятельности, даны научные рекомендации по созданию психолого-педагогических условий развития лидерских качеств у студентов.

SUMMARY:

The article examines the problem of developing leadership qualities in students of higher educational institutions, presents individual components of psychological and pedagogical activity, and provides scientific recommendations for creating psychological and pedagogical conditions for developing leadership qualities in students.

Kirish. Rahbarlik mavzusi bugungi kunda muhim rol o'ynaydi va u o'ziga xos tarixiy xususiyatga ega. Ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlar tashqi manbalardan olinadi. O'zining umumiy ma'nosida yetakchilik bu shaxsning boshqalarga ta'sir qilish qobiliyati, ularni muayyan maqsadlarga erishishda yo'naltirishdir. Mavzuning dolzarbligi shundaki, ko'plab rus va xorijiy olimlar yetakchilik

fazilatlarini masalalarini o'rganishgan va o'rganmoqdalar. Biroq, pedagogik, sotsiologik, falsafiy va psixologik adabiyotlarni tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, ushbu hodisa va uning tarkibiy qismlari to'g'risida konsensus mavjud emas.

Mutaxassis I. Mahmudov o'zining "Boshqaruv psixologiyasi" nomli kitobida "lider" so'zining izohiga oid quyidagi mulohaza larni keltirib o'tadi: "...Umuman olganda, adabiyotda "lider" so'zini "yetakchi" atamasi bilan almashtirish hollari ko'p uchraydi. O'ylashimizcha, "yetakchi" atamasi "lider"ga xos bo'lgan psixologik tavsifni to'la ifodalay olmaydi. "Yetakchi" so'zi guruhga munosabat sifatida, uning a'zolariga ta'sir o'tkazuvchi va maqsadga yctaklovchi shaxsga nisbatan ishlatiladi. Yetakchilik guruh tarkibini, undagi munosabatlar tizimini tahlil etish orqali aniqlanadigan shaxs holatidir. Lekin liderga xos bo'lgan fazilatni ifodalovchi yanaqator jihatlar borki, ulami munosabatlar tizimi doirasidagina tahlil etolmaymiz. Bunday talqinda liderga xos bo'lgan asosiy jihatlardan yana biri - shaxsning vaziyatga muvofiq ravishda harakat qilish qobiliyatini hisobga olish zarurati tug'iladi. Biron-bir muammoli vaziyatda paydo bo'lgan qiyinchilikni bartaraf etishdagi tashabbus, topqirlik va mohirlik liderga xos fazilatlardir.

Muammoni yechish bilan bog'liq qiyin vaziyatda lider boshqalarga nisbatan o'zining ilg'orligi, peshqadamligi bilan ajralib turadi. Fikrimizcha, o'zbek tilida aynan shu ikki ibora - "peshqadam" va "yetakchi" so'zlari majmuasi lider mohiyatini to'la ifodalashi mumkin.

Samarali yetakchiga ta'sir qiluvchi o'ziga xos xususiyatlardan biri bu nazorat joyidir. Ichki lokus nazorati bo'lgan odamlar ko'proq g'ayratli, o'z xatti-harakatlarini osongina boshqarishga qodir, ijtimoiy faol, baquvvat va yangi g'oyalarga ochiq bo'lishadi. Tashqi lokus nazorati bo'lgan odamlar esa tuzilish va aniq belgilangan vazifalarni afzal ko'rishadi, kamroq tashabbuskor, ijodiy va mustaqil harakatlarga moyil bo'ladi. Tashqi makon uchun qulaylik zonasi kimningdir rahbarligi ostida ishlaydi.

Oliy ta'lim muassasasi talabalarida yetakchilik fazilatlarini shakllantirish muammosini hal qilish psixologik va pedagogik tadqiqotlar toifasiga kiradi va amaliy xarakterga qaraganda nazariy emas. Ta'lim muassasasida tahsil olayotgan talabalar o'rtasida yetakchilik fazilatlarini shakllantirish jarayonining o'zi talabalarning yetakchilik, ta'sir va boshqaruv bilimlari, ko'nikmalarini egallashga qaratilgan maxsus ishlab chiqilgan psixologik va pedagogik faoliyat sifatida ko'rib chiqilishi kerak. Maxsus ishlab chiqilgan psixologik va pedagogik faoliyat deganda talabaning turli xil muammolarni hal qilishda samarali foydalanadigan har qanday ijtimoiy faoliyatda yetakchilik texno logiyalari bo'yicha zarur bilimlarni o'zlashtirish bo'yicha maqsadli tayyorgarligi tushuniladi.

O'quv jarayonida talabalarda yetakchilik fazilatlarini shakllantirish bo'yicha psixologik va pedagogik faoliyatning individual tarkibiy qismlarining muvaffaqiyatli ishlashi uchun tegishli psixologik va pedagogik sharoitlarni aniqlash kerak, ya'ni. barcha holatlar, omillar to'plami, shuningdek o'qituvchi tomonidan maqsadli tashkil etilgan pedagogik faoliyat, pedagogik vositalar tizimi, pedagogik va psixologik usullar majmuasi, pedagogik texnika va shakllar yetakchilik fazilatlarini shakllantirishga qaratilgan tadbirlarni samarali amalga oshirishga imkon beradigan treninglar

Oliy ta'lim muassasasi talabalarida yetakchilik fazilatlarini shakllantirish psixologik va pedagogik tadqiqotlar toifasiga kiradi. Bu jarayon talabalarining yetakchilik, ta'sir va boshqaruv bilimlari, ko'nikmalarini egallashga qaratilgan maxsus ishlab chiqilgan psixologik va pedagogik faoliyat sifatida ko'rib chiqilishi kerak. Ushbu faoliyat turli xil muammolarni hal qilishda samarali foydalanadigan har qanday ijtimoiy faoliyatda yetakchilik texnologiyalari bo'yicha zarur bilimlarni o'zlashtirish bo'yicha maqsadli tayyorgarlikdir.

Oliy ta'lim muassasasi talabalarida yetakchilik fazilatlarini shakllantirish uchun quyidagi psixologik va pedagogik sharoitlarni ajratib ko'rsatish mumkin:

1. Ta'lim muhitining resurslaridan foydalanish: Ta'lim muassasasi ta'lim muhitining barcha resurslaridan foydalanish va talabalarda yetakchilik fazilatlarini shakllantirish jarayoniga ko'proq ta'sir ko'rsatadiganlarni yangilash.

2. Trening va mashqlar orqali shaxsning dinamik tuzilishi:

Yetakchilik fazilatlarini shakllantirish shaxsning dinamik tuzilishi haqidagi g'oyalar asosida amalga oshirilishi kerak. Yetakchi soha shaxs yo'nalishining pastki tuzilishi bo'lishi kerak.

3. O'z-o'zini anglash kontseptsiyasini rivojlantirish: Talabalarda yetakchilik fazilatlarini shakllantirishda o'z-o'zini anglash kontseptsiyasini rivojlantirishga va nazorat qilish joyiga alohida e'tibor berilishi kerak.

4. Yetakchilik fazilatlarini beshta asosiy shaxs omillari nuqtai nazaridan ko'rib chiqish: O'quv jarayonida shakllantiriladigan yetakchilik fazilatlarini beshta asosiy shaxs omillari nuqtai nazaridan ko'rib chiqilishi va beshta guruh ma'lumotlari asosida shaxsning rivojlanishi kerak bo'lgan shaxsiy xususiyatlarini ajratish tavsiya etiladi.

5. Modellastirilgan vaziyatlarda muammolarni hal qilish:

Yetakchilik fazilatlarini shakllantirish jarayoni barqaror, doimiy xarakterga ega bo'lishi va talaba yetakchilik harakatini ko'rsatadigan o'qituvchi tomonidan modellastirilgan vaziyatlarda muammolarni hal qilishga asoslangan bo'lishi kerak.

Yetakchilik harakati - bu vazifani hal qilishda mavjud shaxsiy ta'sir yordamida yetakchilik rolini bajarishda shaxsiy istakka asoslangan va guruhdagi shaxslararo munosabatlarni tartibga solishga qaratilgan shaxsning boshqalarga (izdoshlariga) nisbatan harakati.

Shaxsni shakllantirish jarayoni murakkab va ko'p qirrali. Bir tomondan, shaxs o'zining ichki dunyosini jamiyatning boshqa a'zolari bilan to'g'ridan-to'g'ri o'zaro munosabat jarayonida ijtimoiy munosabatlarning allaqachon mavjud bo'lgan va shakllangan turlari va shakllarini qabul qilish orqali shakllantiradi. Boshqa tomondan, inson o'z yo'nalishi orqali o'z ichki o'zini ifoda etishga harakat qiladi.

Yetakchilik fazilatlarini rivojlantirish va shaxsni etakchi sifatida shakllantirish trening, mashqlar, o'qitish va tarbiya yordamida shaxsning dinamik tuzilishi haqidagi bilimlarga asoslangan holda amalga oshirilishi maqsadga muvofiqdir. Jamiyat, texnologiyalar, aloqalar va ijtimoiy munosabatlarning rivojlanishi bilan yetakchilik g'oyalari va yetakchilik fazilatlarini shakllantirish usullari o'zgaradi. Mutaxassislarning malakasini oshirish sifatini oshirish mumkin, agar quyidagi omillarga e'tibor berilsa: Kelajakdagi mutaxassis vakolatining asosiy tarkibiy qismlaridan biri boshqaruv vakolatidir. Uning mohiyatini aniqlash zarur.

Talabalarda boshqaruv kompetentsiyasini shakllantirish modelining nazariy va uslubiy asoslari aniqlandi. O'quv maqsadlari, mazmuni va texnologiyasini ishlab chiqishda "umrbod ta'lim" yangi ta'lim paradigmasini amalga oshirishga tayyor bo'lgan kelajakdagi mutaxassislarning asosiy va kasbiy vakolatlarini shakllantirishga imkon beradigan kompetentsiyaga yo'naltirilgan yondashuvdan foydalaning.

Boshqaruv kompetentsiyasini shakllantirish uchun kontekstli o'qitish modelidan foydalaning. Unda boshqaruv nazariyasining so'nggi yutuqlari va modulli fanlararo komplekslar o'quv mazmuni va texnologiyasiga kiritilgan. Talabaning o'zini o'zi boshqarish, o'zini o'zi rivojlantirish va faol foydalanish uchun potentsial imkoniyatlarini rivojlantirish mexanizmi sifatida o'z-o'zini baholash usuli qo'llaniladi.

Aks ettiruvchi texnologiyalar va B. Bloom taksonomiyasi asosida boshqaruv kompetentsiyalarini shakllantirishning tizimli diagnostikasi amalga oshiriladi. B. Bloomning o'quv maqsadlari taksonomiyasi 6 darajaga ega:

- Bilim
- Tushunish
- Qo'llash
- Tahlil qilish

- Sintez qilish
- Baholash

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, yuqorida keltirilgan tarzda mutaxassislarning malakasini oshirish sifatini oshirish, boshqaruv vakolatlarini shakllantirish va ularning kasbiy tayyor garligini oshirish mumkin. Shunday qilib, rahbarlik sifatleri va ko'nikmalarini rivojlantirish nafaqat kasbiy, balki butun hayotiy faoliyat davomida muhim hisoblanadi. Talabalarni rahbarlikka tayyorlash va ularning yetakchilik salohiyatini rivojlantirish o'z navbatida jamiyatga katta foyda keltiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTRLAR:

- 1.Valijonov R. va boshq. Menejment asoslari. -T.: Sharq, 2002.
2. Вежевич Т.Е Педагогические условия развития лидерских качеств учащихся. Улан-Удэ: Бэлиг, 2005. -172 с.
3. Mahmudov I. Boshqaruv psixologiyasi. O'quv qo'llanma. Toshkent. 2002.
4. Narimbayeva L.K.Talabalarda boshqaruvchanlik ko'nikmasini rivojlantirishning didaktik asoslari// «Научный импульс»//№26 (100), часть 1 октябрь 2024
5. Narimbayeva L.K.Zamonaviy maktabgacha ta'lim tashkilotinii boshqarish. // Муғаллим ҳәм ўзликсиз билимлиндириў//2024 3/1-сан.350-354 b.
6. Narimbayeva L.K.Talabalarda boshqaruvchanlik ko'nikmalarini shakllantirish mexanizmlari. Monografiya. «ZEBO PRINTS» T – 2024.84 b.
7. Narimbayeva L.K. Maktabgacha ta'limni boshqarishning tuzilishi va mazmuni. // Maktabgacha va boshlang'ich ta'limda axloqiy-estetik tarbiyani rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlaril //2024y, 87-90b
8. Гайназарова Г.А. (2023). Индивидуал таълим-талабаларни касбий фаолиятга тайёрлашнинг муҳим воситаси сифатида. Лучшие интеллектуальные исследования, 8(1), 36-40.

ISSN 2181-7138

Қары Ниязий атындағы Тәрбия педагогикасы миллий институты
Қарақалпақстан филиалы

**«МУҒАЛЛИМ ҲАМ ҮЗЛИКСИЗ
БИЛИМЛЕНДИРИЎ»**

№ 2/3

Нөкис — 2025

Басып шығыўға жуўапкер:

А. Тилегенов, С. Нуржанов

Баспаға таярлаған:

А. Тилегенов

Компьютерде таярлаған:

П. Реймбаев, З. Ниязымбетова

Мәнзил: 230105 Нөкис қаласы, Әмир Темур көшеси, 179^а жай

Тел.: +998 61 224-01-34, факс: +998 61 224-23-00

e-mail: uzniipnkkf@mail.uz,

mugallim-pednauk@mail.uz

www.mugallim-uzliksiz-bilim.uz

www.KRTEACH.UZ

Журналға келген мақалаларға жуўап қайтарылмайды, журналда жарияланған мақалалардан алынған үзіндилер «Муғаллим ҳәм үзликсиз билимлендириў» журналынан алынды, деп көрсетилиўи шәрт. Журналға 5-6 бет көлеминдеги материаллар еки интервалда TIMES NEW ROMAN шрифтинде электрон версиясы менен бирге қабыл етиледі. Мақалада келтирилген мағлыўматларға автор жуўапкер.

Оригинал-макеттен басыўға рухсат етилди 07.03.2025. Форматы 70x100^{1/8}

«Таймс» гарнитурасында офсет усылында басылды.

Шәртли б.т. 31. Нашр. т. Нұсқасы _____ Буйыртпа №